

הדלקת נרות שבת ויו"ט

[א]

מקור חיוב הדלקת הנרות

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד.
(שמות כז, כ)

קשר בין נרות שבת לנרות שבמקדש

איתא בשבת (כא,א) תני רמי בר חמא פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש, משום שנאמר להעלות נר תמיד. הוא תני לה והוא אמר לה כדי שתהא שלהבת עולה מאיליה ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר. ועל בספר רביז הזהב (בפרשתינו) שהטעם שאין מדליקין בהם בשבת הוא משום שאין מדליקין בהם במקדש. ועי"ש עוד שהדין שצריך להדליק רוב היוצא ג"כ מקורו במקדש שצריך שיהיה השלהבת עולה מאליו. הרי לן כמה דיני הדלקת נרות שבת שנלמדו מהדלקת המנורה בבית המקדש. ועי"ש דגם הדין של הדלקה עושה מצוה מקורו מהמקדש.

דעת היראים שמצות נר שבת מה"ת

נחלקו הראשונים האם חיוב הדלקת נרות שבת היא חיוב מן התורה או אינו אלא מדרבנן. דעת היראים (סי' תכט) שחיובו מה"ת, ועי"ש שמבסס דבריו על הגמ' במס' שבת (לד,א). דתנן במתני' שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר. ובגמרא, מנא הני מילי אמר רבי יהושע בן לוי אמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. כי שלום אהלך זה הנר שהאורה שלום בבית. ואע"פ שאין זה פסוק בתורה אלא בישעיהו אמרינן, דעד דאתי ישעיהו גמרא גמירי לה ואסמכוהו רבנן אקרא. וכן הוא בכמה מקומות בש"ס עד שבא יחזקאל וכו'.

יישוב על הבה"ג שמונה נר חנוכה במנין המצוות

[ועי"ש שכולל גם הדלקת נר חנוכה, וכ' שאע"פ שר חנוכה אינו אלא מדרבנן ואינו ראוי ליהיות במנין המצוות, אגב נרות שבת כלל גם נר חנוכה. וכ' בתועפות ראם שלפי"ז סר תלונת הר"מ (בסה"מ שורש א') על הבה"ג שמנה נר חנוכה במנין המצוות. שהר"מ הבין שדעתו שמצוות מדרבנן נכללו במנין תרי"ג מצוות, ולכן הק' עליו שהרי מהפסוק "תורה צוה לנו משה" לומדים שתרי"ג מצוות צווה לנו משה (ושנים מפי הגבורה), א"כ ע"כ שמצוות דרבנן לא נכללו במנין תרי"ג, שהרי לא נצטוונו עליהם ע"י משה רבינו. ועל בתשובה מהרב דניאל הבבלי לרבינו אברהם בן הרמב"ם (הובא בסה"מ דפוס ר' שבת פרנקל), שבמצות נר חנוכה יש קיום של מצות קידוש השם, ולכן שפיר מנהו הבה"ג. אבל לפי דברי היראים אין כאן קושיא כלל, שלעולם לא התכוון הבה"ג לומר שר חנוכה נמנה כמצוה בפני עצמה, אלא רק שנכלל במצות נר שבת דהוי שפיר מה"ת]

חיוב כבוד וחיוב עונג

אבל רוב ראשונים חולקים וסוברים שאין כאן אלא חיוב מדרבנן או מדברי קבלה. הר"מ מביא את חיוב הדלקת הנרות פעמיים. בפ"ה מהל' שבת הל' א' כ' וז"ל אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר **שזה בכלל עונג שבת**. וחייב לברך קודם הדלקה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת **כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים**. הרי לך שס"ל שמצות נר שבת אינו אלא מדברי סופרים, משום עונג שבת.

ובפ"ל כשמסביר שיש שני חיובים של שבת מה"ת ושנים מדברי סופרים, כ' בהל' ה' וז"ל וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, **ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן**.

וכ' בחי הגר"ח על הש"ס (אות יא) בשם הגרי"ז שחיוב כבוד הוא מה שעושה לפני שבת, וחיוב עונג הוא מה שעושה בשבת. וס"ל להר"מ שיש חיוב מצד כבוד שבת שהבית יהיה מכובד ומוכן לקבלת פני המלך. ויש עוד חיוב מצד עונג שבת שבשעת אכילה יהיה אור דלוק. ומדויק בלשון הר"מ שבפרק ה' כ' שיהיה **נר דלוק** משמע שאין ענין דווקא שידליק בערב שבת, והעיקר שיהיה דלוק בשבת (אלא שאין היכ"ת שידליק בשבת). ואילו בפרק ל' כ' הר"מ **שצריך לתקן ביתו מבעוד יום** וכו' משמע שהחיוב הוא להדליק בערב שבת דווקא. וכ"כ להדיא בביהגר"א סי' תקט"א, שחיוב כבוד הוא לפני שבת וחיוב עונג הוא בשבת.

ולפי"ז ביו"ט ג"כ צריך להדליק מבעוד יום, דאע"פ דכדי לקיים מצות עונג שבת יכול להדליק גם בלילה, אבל כדי לקיים מצות כבוד שבת אינו יוצא אא"כ ידליק מבעוד יום. והרי מבואר בר"מ שגם ביו"ט יש חיוב כבוד, שכ"כ בפ"ו מהל' שביתת יו"ט הל' טז כשם שמצוה לכבד שבת ולענגה כך כל ימים טובים שנאמר (ישעיהו נח) לקדוש ה' מכובד. וכל ימים טובים נאמר בהן (ויקרא כ"ג) מקרא קדש. ויתכן עוד נ"מ אם ידליק הנרות ע"י שעון שבת, שחיוב עונג שבת יקיים, שסוף כל סוף אוכל הסעודה עם אור. אבל מצות כבוד שבת לא יקיים משום שלא הדליק הנרות לפני שבת.

וכן דעת תוס' (שבת כה, ב) בד"ה הדלקת נר בשבת חובה, שחיוב הדלקת נר שבת בשביל סעודת שבת נכלל בחיוב עונג שבת. וז"ל פ"ל במקום סעודה דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג.

אבל ברש"י (שם) מבואר שהחיוב שיהיה לו אור בשעת הסעודה הוא משום כבוד שבת. וז"ל בד"ה חובה - **כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא**.

חיוב מחמת שלום בית

ויש עוד סיבה לחיוב הדלקת הנרות משום שלום בית. ע"י שבת (כג, ב) אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום בית. משמע שיש עוד מחייב בהדלקת נר שבת, והוא שלום בית. אבל בר"מ לא מוזכר טעם זה כלל. וצ"ל שהוא סובר שאין שלום בית מחייב בפני עצמה להדלקת נר שבת, אלא רק מעלה בנר שבת שאין בנר חנוכה, שיש גם ענין של שלום בית. ולפי"ז תמה הגר"א ווייס שליט"א על ס' הלכות קטנות סי' ח"ב סי' קפא שמסופק אם "נר ביתו" של חול קודם לנר חנוכה, שגם בחול יש ענין של שלום בית. ולהנ"ל שאין זה סיבה בפני עצמו אלא סניף לשאר הסיבות, אין ספק כלל, שבוודאי נר חנוכה עדיף.

אבל ע"י בשולחן ערוך אורח חיים סימן רסג סעיף ו' שבחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם, צריכים להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו. ומסביר המ"ב בס"ק ל' דהדלקת נר חובה

משום שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן. הרי לן להדיא שלהלכה נוקט המחבר שיש חיוב מחמת שלום בית ואפילו יכול לברך בגללו, א"כ אין קושיא על ס' הלכות קטנות. ועי"ע לעיל שהבאנו דברי היראים שהדלקת הנרות חיובו מה"ת משום שלום בית, עי"ש.

[ב]

קבלת שבת בהדלקת הנרות

שיטת הבה"ג שהדלקת הנרות

נחשב קבלת שבת

כ' בשאילתות דרב אחאי גאון בפרשתינו, שחייבים לאדלוקי שרגא ליקרא דשבתא, וחייב להדליק רוב היוצא משום חשש שיכבה ולא יחזור וידלקנה. וכ' בפירוש הנצי"ב שהשאילתות מרמזו כאן לשיטת הבה"ג שע"י הדלקת הנרות מקבל שבת. וזה כוונתו ליקרא דשבתא. עוד כ' שזה גם הפשט למה צריך לדקדק להדליק רוב היוצא משום חשש שיכבה היינו גם משום שכבר קיבל שבת אז א"א לו לחזור ולהדליק. אבל לפי הרביד הזהב שהבאנו לעיל החיוב להדליק רוב היוצא נלמד ממקדש.

הבה"ג נמצא בהל' חנוכה והובא דבריו בחי' הרמב"ן ועוד ראשונים למס' שבת (כג,ב). וז"ל הרמב"ן נר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף, משמע לי דאף להקדים מקדימין נר ביתו לנר חנוכה שכל התדיר והמשובח מחברו קודם לחברו. אבל ראיתי לבעל הלכות ז"ל שאמר והיכי דקא בעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת ברישא מדליק דחנוכה והדר מדליק דשבת, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבליה לשבת עליה. הרמב"ן חולק שמהיכ"ת שהוא רוצה לקבל עליו שבת ע"י הדלקת הנרות. "הרי כדי שלא יהא טרוד בערב הוא עושה", ואדרבה לא מפני שהוא שבת הוא מדליק אלא מפני שעדיין אינה שבת מדליק וכי גמר הדלקה קונה שביתה. עוד הוכיח מהא דאמרו בסוף פ' במה מדליקין שהיו תוקעין שש תקיעות, והשלישית להדליק את הנר. "הדליק המדליק ושוהה כדי לצלות דג קטן או כדי להדביק פת בתנור", אלמא בתר הדלקת הנר מותר לצלות דגים ולהדביק פת בתנור. וכן מוכיח הרא"ש סוף פ' במה מדליקין (סי' כד).

הר"ן שם מסכים לבה"ג ודוחה הראיה מהתקיעות שאין זה אלא שיעור בעלמא אבל אינו כדי שיוכלו לצלות ביצה קטנה וכו' ואדרבה מסתבר שזה המלאכה האחרונה שתיקנו לעשות לפני שבת. עי"ש שדן בזה באריכות.

הדלקה על תנאי שאינה מקבלת שבת

בשו"ע או"ח סי' רסג סעי' י' כ' המחבר וז"ל לבה"ג כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה. ועל פי זה נוהגות קצת נשים שאחר שברכו והדליקו הנרות משליכות לארץ הפתילה שבידן שהדליקו בה ואין מכבות אותה. וי"א שאם תתנה קודם שהדליקה שאינה מקבלת שבת עד שיאמר החזן ברכו מועיל, וי"א שאינו מועיל לה.

המחבר ממשיך וז"ל ויש חולקים על בעל ה"ג ואומרים שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית שכיון שאמר החזן ברכו הכל פורשין ממלאכתם ולדידן כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כברכו לדידהו.

הרמ"א מביא שהמנהג היא שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה אם לא שתתנה תחלה, (ואפילו תנאי בלב סגי) אבל שאר בני הבית מותרין במלאכה עד ברכו. וכ' המ"א ס"ק כ' שאין להתנות כי אם לצורך.

מתנה כדי להתפלל קבלת שבת בכותל המערבי

הגרשז"א זצ"ל פסק (הובא דבריו בס' שמירת שבת כהלכתה פ' מג, יב) שאשה שרוצה להתפלל קבלת שבת בכותל המערבי, וכדי להגיע לשם היא צריכה לנסוע באוטו, אין לה להתנות בהדלקתה שאינה מקבלת שבת, משום דזה לא מקרי צורך. אבל בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' יט פסק להקל. עי"ש שמבסס פסקו על הפוסקים (בעל נתיה"מ בסידורו דרך החיים) שיותר לאשה להתנות על הדלקתה אם היא צריכה לטבול אח"כ (והיא צריכה לעשות חפיפה). וכן אם היא רוצה ללכת לחופה (שמנהגם היה שהיו מחתנים עש"ק) והיא צריכה לנסוע בעגלה שמתרת להתנות שאינה מקבלת שבת (רע"א בהגהותיו סי' רסג על מ"א ס"ק יב). וא"כ כ' הצ"א שה"ה בעניינו. אבל אין היכרח משם דבשני המקרים יש צורך מצוה משא"כ ללכת לכותל אינו מצוה. אבל מלשון המ"א לא משמע שרק לצורך מצוה מותר להתנות אלא "שאין להתנות כ"א לצורך" משמע שצורך בעלמא מותר א"כ לכאורה גם כדי ללכת לכותל מקרי צורך כל שהוא. וצ"ע.

ועי"ע בשש"כ שכ' שאין היתר להתנות שאינה מקבלת שבת אא"כ בעלה או אחד מבני משפחתה מקבלים שבת. וזה עפ"י מה שמבואר בשו"ע בסי' רסג, ד שאין להדליק נרות בעוד היום גדול (אפילו אחרי פלג המנחה) אם אינה מקבלת שבת משום שאינו ניכר שמדליקה לצורך שבת. ועי"ש שלפי השו"ע הרב יש בזה חשש ברכה לבטלה. אבל במ"ב ס"ק כ' ובביה"ל מבואר שאינו אלא לכתחילה.

אבל יש לדון דאולי אם היא מדליקה אחרי הזמן שכולם מדליקין לא מקרי עוד היום גדול. שו"מ שכ"כ בשו"ת מנחת יצחק חלק ט' סי' כ, ונימוקו הוא שכל הסיבה שאין להדליק מוקדם הוא משום שאינו נראה שהנרות הודלקו לכבוד שבת, אבל אחרי זמן "הדלקת נרות" שכולם מדליקין אז שפיר ניכר שמדליק לצורך שבת. וידידי הרה"ג ר' דוד סלמן שליט"א העיר דאולי היום שאין מדליקין "נרות" אלא בשביל שבת, יתכן שאפילו אם מדליק לפני זמן "הדלקת הנרות" שפיר ניכר שמדליק "ליוקרא דשבתא".

קבלת שבת בברכת הדלקת הנרות

הרמ"א באו"ח סי' רס"ג סעי' ה' מביא מח' מתי לברך על הדלקת הנרות, יש מי שאומר שמברכין קודם ההדלקה, ויש מי שאומר שמברך אחר ההדלקה (מרדכי סוף ב"מ) וכדי שיהא עובר לעשייתו, לא יהנה ממנה עד לאחר הברכה, ומשימין היד לפני הנר אחר הדלקה ומברכין ואח"כ מסלקין היד וזה מקרי עובר לעשייה, וכן המנהג (מהרי"ל).

היינו שלפי המרדכי לא לבד שהדלקת הנרות נחשב כקבלת שבת אלא אפילו הברכה לבד נחשב קבלה ולכן א"א לברך לפני ההדלקה דאז יהיה אסור להדליק. ועי' בהגהת רע"א שהק' א"כ למה הדלקת נר הראשון לא יחשב קבלת שבת ואיך יכולה להמשיך בהדלקת שאר הנרות. וצ"ל שהדלקת כל הנרות הוא כדבר אחד שהכל מצוה אחת, לכן אין כאן קבלת שבת עד שידליק כולם משא"כ לגבי הברכה סובר המרדכי דהוי ענין בפני עצמו. א"נ שאני הברכה שמזכיר השבת ולכן נחשב כקבלת שבת, משא"כ בנרות עד שידליק כולם לא סיים ההכנות לשבת ולכן לא נחשב קבלת שבת.

זמן הדלקת נרות ביו"ט

המ"א בסי' רסג, יב מביא פסק מאמא של הדרישה, שהיות וכל הסיבה שנשים מברכות אחרי ההדלקה הוא משום שחוששין להשיטה שע"י הברכה כבר קיבלה עליה את השבת, א"כ ביו"ט שאפילו אם היא קיבלה עליה היו"ט היא יכולה עדיין להדליק, אז אין סיבה שלא תברך לפני ההדלקה, ותרוויח ברכה "עובר לעשייתן". וכ' ע"ז המ"א שאין חכמת אשה אלא וכו' (היינו בפלך). והטעם משום דלא מחלקין בין הדלקה להדלקה, דהיינו שיש

חשש שגם בשבת תברך לפני ההדלקה. ועי"ש שמוכיח מתוס' לפסחים (ז,ב) שמברכים על מצות טבילה אחרי הטבילה משום דבטבילת גר א"א לברך לפני הטבילה. אבל עי' בדגול מרבבה שמעמיד הפסק, ואינו דומה לדין של התוס' דשם הוי נוסח הברכה אחת, ולכן קיים "לא פלוג". אבל כאן נוסח הברכה של יו"ט שונה מזה של שבת א"כ ליכא חשש שיבלבלו. ועי"ש שמוכיח את זה מהדלקת נר חנוכה שלכו"ע מברכים לפני ההדלקה, ולהמ"א למה לא מדליקים אחרי ההדלקה משום "לא פלוג" אלא כנ"ל דליכא "לא פלוג" היכא שנוסח הברכה שונה. ומסיק "והיא נשאה לבה בחכמה".
(ויש להעיר שלפי הגרי"ז שחיוב כבוד שבת הוא לפני שבת, אז אם תברך לפני ההדלקה, ותקבל יו"ט, נמצא שאינה מדליקה לפני יו"ט)

[ג]

חיוב הדלקה

או חיוב שיהיה נר דלוק

אשה ההולכת לחופה לפני שמדליקה

כ' המגן אברהם (אורח חיים סימן רסג,יא) בשם מהר"ש בשם מהר"מ ז"ל כשיש חופה בע"ש ומאחרים בה עד אחר שקיעת החמה, והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה, אז תדליק הנר בלא ברכה קודם החופה ואחר כך בחשיכה תפרוש ידיה על הנרות ותברך. או תאמר לעכו"ם להדליק אחר החופה, והיא תברך. והק' עליו המ"א ז"ל ותמוה היא דלא שייך ברכה בדלוקה ועומדת, ועוד דאמירה לעכו"ם שבות, ומיהו בין השמשות לא גזרו אשבות. והק' עליו הגרע"א אפילו אם אין איסור אמירה איך היא יכולה לברך על הדלקת הגוי הרי אין שליחות לעכו"ם.

מעשה הדלקה או שיהיה נר דלוק

אחר שהדליק בשבילו

והנה יש לחקור בעיקר חיוב נרות שבת, האם הגדר הוא שחייב להדליק נרות, או דילמא החיוב הוא שיהיה לו נרות דלוקות. ועי' בפסחים (ז,א) דנחלקו אמוראים האם מברכים "על" ביאור חמץ או "לבער" חמץ. וכ' הריטב"א ז"ל והמין השלישי שבו נחלקו הוא מן המצוות שהן חובה עליו, אבל יוצא בהן ע"י אחרים אפי' שלא בשליחותו כגון ביעור חמץ ושחיתת פסח וקדשים ומילת בנו ומקרא מגילה, דמר סבר כיון שהן חובה עליו ראוי לאומרם בלמ"ד שמשמע חובה ומשמע להבא, ואידך סבר דעל עדיף כיון דלהבא נמי משמע, דלא מיבעי לן למיקבע למ"ד אלא בהנהו שהם חובה עליו לעשותם בעצמו ובשליחותו, ועדיף טפי למתקן על שהוא לשון משותף כדי להוכיח על זה. הריטב"א קבע לנו שיש מצוות שיוצאים ידי חובתינו ע"י שליח אפילו בלי שנמנה אותו שליח. וצ"ב איך יכול לצאת בלי שימנה אותו שליח. ונראה שהגדר הוא משום שמצוות אלה אין העיקר ב"מעשה" המצוה אלא בתוצאה, ולכן למשל אם אחר בנה לו מעקה, אע"פ שאין כאן "שלוחו של אדם כמותו" בכל זאת יצא ידי חובתו, משום דסוף כל סוף ה"מטרה" התקיימה.

ועי"ש בריטב"א שגם נר שבת נכלל, וז"ל וכן הדלקת נר שבת וברכת מזוזה ומעקה הן ב"על" לפי שיטה זו. א"כ יוצא לן שס"ל לריטב"א שגדר החיוב של נר שבת אינו אלא שיהיה לו נרות דלוקות, ולא שחייב להדליק נרות שבת. וכן משמע לשון הרמב"ם שהזכרנו לעיל להיות בבתיהן נר דלוק בשבת.

אבל נראה שהגרע"א הבין אחרת. דהנה כ' הרמ"א באורח חיים סימן רסג סעיף ד שאם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, שיכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת. וכ' עליו הגרע"א בהגהותיו שרק אם לא הודלק בשביל שבת, אבל אם הודלק בשביל שבת שפיר דמי. ועי"ש שמסביר פשט בתוס' למס' שבת (כה,ב), שמביא שיטת ר"ת שאם היה דלוק ועומד שחייב לכבותה ולחזור ולהדליקה, ומוכיח את זה מהא דאמרינן (כג,ב) ובלבד שלא יקדים. היינו שאם החיוב אינו אלא שיהיה לו נר דלוק בשביל שבת, אז אין ענין להדליקה סמוך לשבת דסוף כל סוף יש לו נר. אבל אם רואים שיש דין "ובלבד שלא יקדים" ע"כ שהחיוב הוא להדליק נר בשביל שבת, ואינו מספיק שיש לו נרות דלוקים. ולכן אם לא הודלק לשם שבת חייב לכבותה ולחזור ולהדליקה. אבל היכא שהדליק בשביל שבת אפילו מוקדם יצא בדיעבד וא"צ לכבותה ולהדליקה.

ולפי"ז י"ל שאע"פ שאין שליחות לעכו"ם אבל אם ס"ל למ"א כהריטב"א שמקיים מצוה ע"י שיש לו נר דלוק, א"כ שפיר יכול לברך על הדלקת הגוי. ואז יוצא שרע"א לשיטתו שחולק על הבנת הריטב"א, וסובר שיש מצוה בעצם ההדלקה, חולק על המ"א וסובר שאם אין שליחות לעכו"ם א"א לצאת ע"י הדלקת הגוי.

אבל א"א לומר כן, שהרי המ"א עצמו כ' שאם הדליקה לפני שהלכה לחופה שא"א לה לברך על הנר דלוק. והיינו שס"ל שרק על "מעשה מצוה" אפשר לברך ולא על קיום מצוה. א"כ הדרא קושיא לדוכתיה איך היא יכולה לברך על הדלקת הגוי. שאפילו אם נאמר שהיא מקיימת המצוה ע"י הדלקת הגוי, אבל אם אין שליחות לגוי לא נחשב כאילו היא הדליקה בעצמה, ואינה יכולה לברך.

טבילת כלים ע"י גוי

והנה הפר"ח ביו"ד סי' קכ ס"ק מג חידש שאם גוי טבל כלי, אז יכול הבעה"ב לברך על טבילת כלים. ועי' בס' מחנה אפרים הל' שלוחין ושותפין סי' יא שהסביר שס"ל שהכלל שאין שליחות לעכו"ם לא נאמר אלא בדבר שצריך שליחות, אבל בדבר שאין צריך שליחות אז גם גוי נחשב שלוחו, והוי כאילו הוא עשה המצוה בעצמו. ולפי"ז ניחא דברי המ"א דאם נאמר בנר שבת שלא צריך שליחות, אז הגוי יכול ליהיות שלוחו ושפיר יכול לברך על הדלקת הגוי.

[ד]

תשלום עשרה זהובים למי שהדליק נרות חבירו

חיוב י' זהובים לחוטף מצוה

נפסק בשו"ע חו"מ סי' שפב,א שכל המונע הבעלים מלעשות מצות עשה שהם ראויים לעשותה, וקדם אחר ועשה, משלם לבעלים י' זהובים. מקור הדין הוא סוגיא במס' חולין (פז,א) תניא אידך ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסנו, מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים.

ויש להסתפק במי שהדליק נרות שבת בשביל חבירו בלי רשותו, האם חייב לשלם לו י' זהובים. בפשטות תלוי במחלוקת הנ"ל האם בעל הבית מקיים מצוה כשאחר מדליק בשבילו שלא בשליחותו. דאם נאמר כהריטב"א שהבעלים יוצאים ידי חובתם א"כ הרי לא לקח ממנו כלום, אז אין לו לשלם. אבל אם נאמר שלא קיים המצוה אלא שנפטר מהמצוה אז על המדליק לשלם י' זהובים.

אבל לכאורה אי אפשר לומר כך. שהמעייין בריטב"א (שם) יראה שכולל ברשימה שלו (של מצוות שמקיימים ע"י שליח בלי שימנה אותו לשליח) גם מצות כסוי הדם, והרי בכסוי הדם מפורש שהמכסה חייב לשלם להשוחרט י' זהובים. הרי לן שאע"פ שהשוחרט "קיים" המצוה, עדיין חייבים לשלם לו י' זהובים. והטעם נראה שחייב י' זהובים הוא בשביל שלקח ממנו "מעשה" המצוה ולא בשביל שלקח ממנו "קיום" המצוה.

ונראה שיסוד זה מוכח מהגמ' (שם). דאיבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, למאי נפקא מינה לברכת המזון אי אמרת שכר מצוה אחת היא, ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעים. והנה בברכת המזון מדובר שאחד היה צריך לזמן ובא אחר וזימן במקומו. א"כ שניהם בוודאי יצאו ידי חובתם בברכת המזון, אלא ש"החוטף" הוא זה שעשה המעשה מצוה, והשני יצא מטעם שומע כעונה. ובכל זאת חייבו החוטף בי' זהובים, הרי לן להדיא שתלוי בלקיחת מעשה מצוה ולא בלקיחת קיום המצוה.

[עפי"ז יש לדון על דברי המנ"ח מצוה יא. דהנה המנ"ח מספק בגדר מצות תשביתו האם גדר המצוה הוא שלא יהיה לו חמץ דהיינו שהמצוה מתקיימת בשב ואל תעשה או דילמא שיש ענין חיובי להשבית החמץ. ועי"ש שיש נ"מ במי שאין לו חמץ האם יש ענין לקנות חמץ כדי להשביתו, כמו שיש ענין לקנות בגד של ד' כנפות כדי לקיים מצות ציצית. עוד נ"מ לגבי חיוב עשרה זהובים, בבא אחר ושרף החמץ שלו. שאם נאמר שמקיים המצוה בזה שאין לו חמץ אז אין "המשבית" חייב י' זהובים אבל אם נאמר שיש ענין חיובי להשבית החמץ אז חייב י' זהובים.

בעל שהדליק במקום אשתו

החיד"א בספרו מחזיק ברכה (או"ח סי רסג,ג) הביא בשם היעב"ץ (בספרו משנה לחם על מס' חלה) שאם הבעל הפריש חלה במקום אשתו חייב לשלם לה עשרה זהובים. ולכ' ה"ה אם הדליק נרותיה. (וכן הוא להדיא בסידור היעב"ץ) והק' עליו החיד"א שהרי אין המצוה מוטלת יותר על האשה מהאיש ושניהם חייבים בהמצוה בשוה. אלא שהטעם שהאשה היא שמדלקת, הוא משום שהיא מצויה בבית (רמב"ם), או משום שהיא כבתה אורה של עולם וכו' (מדרש). א"כ אם הבעל הדליק אז קיים מצותו, ולא שלקח מצוה שלה.

ועי' בס' פתח הדביר (סי' רסג,ה) שמדייק מהחיד"א שרק הבעל אינו מחויב בעשרה זהובים לאשתו אבל אחר שהדליק נרות חבירו שפיר חייב. אבל טוען בעל פתח הדביר שכאן הרי מדובר במצוה דרבנן, ובמצוה דרבנן דעת כמה פוסקים שאין חיוב עשרה זהובים, ולכן יכול לומר קים לי כדעת המקילים.

חיוב עשרה זהובים על החוטף מצוה דרבנן

עי' בש"ך חו"מ סי שפב,ג שמביא דברי מהרש"ל שעל חטיפת מצוה שאינו אלא מדרבנן אינו חייב לשלם עשרה זהובים. ואח"כ מביא קושיית הראשונים למה חייב רק ארבעים זוז בשביל ברכה"מ ולא חמישים זוז, שהרי לקח ממנו גם ברכת בפה"ג. ועי"ש שרבינו ירוחם במקום אחד כ' שברכת הטוב והמטיב אינו מן המנין משום דאינו אלא מדרבנן. אבל במקום אחר כ' שבפה"ג אינו מן המנין משום דהוי ברכת הנהנין. הרי לן שנחלקו הראשונים האם בברכה דרבנן יש חיוב עשרה זהובים. ועי' שם בקצוה"ח שהק' על הש"ך שאם על ברכת הטוב והמטיב אינו חייב משום דהוי מדרבנן, למה חייב על בפה"ג דג"כ אנו אלא מדרבנן. אלא ע"כ שאין כוונת המהרש"ל אלא שעל מצוה דרבנן אינו משלם י' זהובים, אבל על ברכה משלם אע"פ שאינו אלא מדרבנן. אבל עי"ש שתמה על עיקר דברי המהרש"ל שמהיכ"ת לחלק ביו חיוב דאורייתא לחיוב דרבנן.

ברכת שהחיינו במצות הדלקת נר שבת

עי"ע בסידור יעב"ץ שבפעם הראשון שהיא מקיימת מצות הדלקת הנרות היא תברך שהחיינו. וק' שהרי אין המצוה מוטלת רק על האם אלא על כל בני הבית, אלא שהאמא מדלקת בשביל כולם. א"כ הרי היא כבר מקיימת מצות נר שבת מאז שהיא ילדה, אז האיך בנשואיה היא יכולה לברך שהחיינו. ואולי היעב"ץ הולך פה לשיטתו שאם הבעל הדליק במקומה, הוא חייב לשלם י' זהובים. הרי שסובר שעיקר החיוב הוא על האמא, ולכן כשהבת נשאת היא יכולה לברך שהחיינו.